

RECENSIES

Van geheel andere aard is de tweede helft van het boek. De bibliotheek van de VU is een jonge bibliotheek, maar anders dan men verwachten zou, beschikt hij ook over een niet te verwaarlozen oud bezit, onder andere afkomstig uit de bibliotheek van de kerkhistoricus F.L. Rutgers, uit de bibliotheek van het groot-seminarie Hoeven, en vooral uit het legaat van mr. H. Bos. In een aantal studies wordt de aandacht op dit bezit gevestigd.

Drie hiervan betreffen de zestiende eeuw. Via Hoeven is in Amsterdam terechtgekomen de boekerij van 'Het Wilhelmiën klooster Baseldonck te 's Hertogenbosch'. Willem Heijting beschrijft de geschiedenis er van. F. Postma schrijft over 'Henricus Schotanus te Orleans: enkele notities bij zijn inscriptie in het Liber Amicorum van Johannes Perez de Malvenda'. J.L. Wynia-van Gils bespreekt 'Het gebedenboekje van de familie Marnix-de Bonniers', dat kunsthistorisch en voor de geschiedenis van de familie Marnix niet zonder belang is. Bij onderzoek met infra-rood fluorescentie en bij ultra-violet-luminescentie-opnamen bleken sporen van geadeerde familiewapens nog herkenbaar. 'Een zondagschilder maakt een christenreis; een achttiende-eeuwse Nederlandse bewerking van "The Pilgrim's Progress" gaat over een in 1769 te Rotterdam verschenen boekwerkje met zesendertig plaatjes, ieder met een opschrift en een zesregelig gedichtje er onder. Jacques B.H. Alblas bespreekt dit curieuze werkje. P. Hoekstra schrijft over 'Een zendeling en zijn bruid; enkele fragmenten uit de correspondentie tussen Julius Esser (1852-1889) en Elisabeth Hovy (1843-1910)'. Hovy was van 1880-1887 zendeling op Oost-Java, pas na zijn terugkeer in Nederland zou hij huwen met Elisabeth. J. Zwaan wijdt een artikel aan Kuypers onuitgegeven doctoraal-scriptie over De ontwikkeling van de Pauselijke macht onder Nicolaas I. Hij geeft dit stukje de een beetje misleidende titel 'Sociale beweging in een jeugdwerk van Abraham Kuypers'. M.H.G. Clement-van Alkemade vestigt de aandacht op 'Bijzondere kaarten in de verzameling'.

Enigszins buiten dit kader vallen twee andere bijdragen. In 'Nederlandse boeken in Japan' bespreekt J. Stellingwerff een aantal werken die voor 1870 in Japan bekend zijn geworden en invloed hebben gehad. J.J.M. Uitermarkt schrijft onder de titel 'Vestingsplaats Amsterdam' niet alleen over de gebouwen waar de VU gehuisvest is geweest of is, maar gaat ook de invloed van Amsterdam na op de ontwikkeling van de VU: terwijl de katholieke universiteit in een kleine, grotendeels katholieke plaats uitgroeide, koos men voor de VU de grootste stad van Nederland, waar de gereformeerden slechts een kleine minderheid vormden en waar al een andere universiteit gevestigd was. Tenslotte wijst hij op de invloed van deze vestingsplaats op de herkomst van de studenten, waarbij de laatste tien jaar een wat ander patroon laten zien. Zo kwam in 1976 20% van de eerstejaars uit Brabant en Limburg, in 1947 was dit nog slechts 2%.

J.J. Woltjer

C. Bremmer, ed., *Personen en momenten uit de geschiedenis van de Anti-Revolutionaire Partij* (Franeker: T. Wever BV, 1980 (in opdracht van de ARP), 279 blz., f19,50, ISBN 90 613 5311 4).

Op 11 oktober 1980 nam het Christen-Democratisch Appèl definitief de plaats in van de grote Nederlandse confessionele partijen KVP, ARP en CHU. In de daaraan voorafgaande weken hadden de drie partijraden besloten tot opheffing van hun organisaties. Zo was 27 september 1980 de laatste dag waarop de ARP, de oudste van het drietal, zich als politieke partij manifesteerde. Zij had op dat gedenkwaardige ogenblik precies 101 ½ jaar bestaan. Zegt men van die periode dat voor- en tegenspoed elkaar daarin afwisselden dan is dit niet zomaar een cliché. Weinig partijen hebben zulke glorieuze momenten gekend als

de ARP, weinig ook zijn door zo'n diep dal gegaan als de 'anti's' in de jaren na de tweede wereldoorlog. Een boek dat een beeld wil geven van de relatief lange geschiedenis van deze partij zal allicht boeiend materiaal opleveren. *Personen en momenten uit de geschiedenis van de Anti-Revolutionaire Partij* is het resultaat van een in het najaar van 1978 door de ARP zelf opgezet project tot het doen publiceren van een reeks artikelen over de mensen die het anti-revolutionaire beginsel door de jaren heen hebben uitgedragen en over de praktijk van de politieke strijd. Het eeuwfeest (3 april 1979) werd gevierd vóór deze bundel gereedkwam en ook de opheffingsvergadering kwam te vroeg, maar de samenstellers hebben van de nood een deugd gemaakt door ook de tekst van een drietal redevoeringen op te nemen, gehouden in het kader van de viering van het honderd-jarig bestaan (W. Albeda en A. Vondeling) en tijdens de laatste partijraadsvergadering (W.F. de Gaay Fortman).

Dit boek had ook 'Anti-revolutionairen over elkaar' kunnen heten, wat de beperking aangeeft waar de recensent eerlijkheidshalve rekening mee moet houden. De redactie, een werkgroep waarvan C. Bremmer het secretariaat op zich nam, had kennelijk niet de bedoeling een objectieve schets van honderd jaar partijgeschiedenis te geven, maar veeleer een monument op te richten voor haar politieke tehuis. Helemaal zeker is dit niet, want een uiteenzetting van de opzet van het project wordt node gemist, zodat de lezer maar moet aannemen dat het doel niet ambitieuzer is geweest dan de vervaardiging van een bundel met persoonlijke impressies, in veel gevallen herinneringen, van goed in het partijgebeuren ingevoerde geestverwanten. Van de 235 pagina's tekst (bijlagen niet meegerekend) zijn er 135 gevuld met portretten van de belangrijkste voormannen, te weten Mackay, Keuchenius, Kuyper, H. Bavinck, Th. Heemskerk, Talma, Idenburg, Colijn, Anema, Schouten, Gerbrandy en Bruins Slot. Daarnaast treft men in het boek een uitvoerige beschouwing aan van F.T. Diemer-Lindeboom over 'Honderd jaar ARP en de vrouw', waarin aandacht wordt besteed aan de moeizame strijd van 'de zusters van de mannenbroeders' voor gelijkberechtiging binnen de partij, een drietal wat meer algemene artikelen (van respectievelijk W.F. de Gaay Fortman, G. Puchinger en H.A. de Boer, de laatste partijvoorzitter) en de drie reeds genoemde redevoeringen. Gegeven het karakter van deze bundel heeft het weinig nut de vinger te leggen bij de zelfgenoegzaamheid die hier en daar uit een bijdrage opklinkt, en een manifest gebrek aan kritische distantie te laken. Bedenkt men dat het boek tot stand kwam in de periode van verbroedering tussen anti-revolutionairen, christelijk-historischen en katholieken dan is er ook begrip voor op te brengen dat in deze terugblik weinig woorden zijn besteed aan de - soms in harde strijd om de macht onttaardende - vroegere rivaliteit tussen de grote drie onder de confessionele partijen. Daar staat dan natuurlijk tegenover dat een dergelijke bundel als bijdrage tot de politieke geschiedschrijving navenant aan waarde inboet, want het is nu eenmaal een feit dat de KVP en de CHU voor de ARP vroeger wel eens iets anders zijn geweest dan fusiepartners-in spé.

Ontbreekt enigszins de systematiek in de behandeling van ruim een eeuw partijgeschiedenis, een aantal artikelen is het lezen meer dan waard. Vooral de portretten van figuren als Mackay, H. Bavinck, Talma en Anema (van respectievelijk W.F. de Gaay Fortman, R.H. Bremmer, I.A. Diepenhorst en A.M. Donner), die altijd met minder aandacht zijn bedeed dan een Kuyper of een Colijn, voorzien in een behoefte. Hoewel ook zakelijke kritiek bijna steeds met de mantel van liefde en begrip wordt bedekt - een uitzondering vormt I.A. Diepenhorsts beschrijving van Keuchenius (aan het einde van zijn carrière) als een 'twistziek, politieke stokpaardjes tot vervelens toe berijdend afgevaardigde' (48) - komen een enkele keer actuele politieke tegenstellingen om de hoek kijken. Of heeft Diepenhorst het niet over de CDA-loyalisten als hij, na Talma te hebben geprezen omdat deze nooit 'gevlucht (is) in een beroep op het geweten', opmerkt: 'Men stelle Talma's houding eens te-

genover zich te pas en te onpas op eigen innerlijke overtuiging terugtrekkende huidige parlementariërs' (95)?

Vijf bijdragen aan de bundel zijn van de hand van G. Puchinger, waaronder een lang stuk over Colijn. Ten aanzien van bepaalde aspecten van Colijns optreden, in de context van zijn tijd, merkt Puchinger op dat een toekomstige generatie daarover een nauwgezet oordeel zal hebben te formuleren, suggererend dat de tijd voor zo'n oordeel nog niet rijp is. Zo zonder nadere toelichting doet dit overvoorzichtig aan. Is, bijvoorbeeld, het tijdperk-Van Heutsz ons werkelijk nog zo nabij dat onze visie daarop noodzakelijkerwijs door vooroordelen wordt vertroebeld? Puchinger stelt overigens zelf vast dat Colijn de drie grote problemen van zijn tijd - de terugvallende economie, de ontoereikende defensie en de koloniale kwestie - 'niet alleen niet heeft kunnen oplossen, maar ook de naaste ontwikkelingen niet voorzag' (122). Met deze slotsom kan men weinig moeite hebben, maar in dit artikel ontbreekt in zoverre de bijbehorende argumentatie dat op het defensievraagstuk nauwelijks wordt ingegaan en op de koloniale politiek helemaal niet.

De bijlagen in deze bundel bieden onder meer lijsten van de parlementariërs en de ministers die de ARP heeft voortgebracht. Dat de ARP niet minder dan 52 verschillende ministers aan het koninkrijk heeft geleverd - het aantal beheerde departementen stijgt daar nog flink bovenuit - is een treffende illustratie bij het belang dat deze partij in de Nederlandse geschiedenis heeft gehad. Uit het eveneens bijgevoegde overzicht van burgemeesters van anti-revolutionairen huize per 1 augustus 1980 blijkt dat men menige provincie in verschillende richtingen kan doorkruisen zonder op het grondgebied te komen van een gemeente die niet door een anti-revolutionair wordt geleid. Ook dit is tekenend voor de positie die de ARP tot het einde van haar bestaan heeft ingenomen en, mogen wij aannemen, après la lettre zal blijven innemen.

D.F.J. Bosscher.

F. van Anrooij, e.a., ed., *Between People and Statistics. Essays on Modern Indonesian History presented to P. Creutzberg* (Den Haag: Nijhoff, 1979, 315 blz., f39,50, ISBN 90 2472 304 3).

P. Creutzberg heeft, als bewerker van de driedelige bronnenpublicatie over het economisch beleid in Nederlands-Indië voor de 'Commissie voor bronnenpublicatie betreffende de geschiedenis van Nederlands-Indië 1900-1942' van het Historisch Genootschap, binnen dit gezelschap zijn sporen verdiend. Het derde, uit twee delen bestaande 'stuk' verscheen in 1975. Inmiddels had hij een nieuw project ter hand genomen, de verzameling van statistische gegevens over een lange periode betreffende de economische geschiedenis, gepubliceerd in de reeks 'Changing Economy in Indonesia'. In feite was dit een terugkeer naar een oude geliefde, want het project betrof de voortzetting en completering van een onderneming, in de jaren dertig aangevangen door zijn vroegere chef, dr. W.M.F. Mansvelt, de directeur van het Centraal Kantoor voor de Statistiek in Batavia. Over die Bataviase achtergronden doet J. Erkelens in deze bundel belangwekkende mededelingen, geput uit het archief van het Bataviaasch Genootschap. Over de levensloop van Creutzberg als ambtenaar in Indië, kweker in Australië en wetenschapsman in Nederland handelt het levendig geschreven opstel, waarmee I. Schöffner dit liber amicorum ter gelegenheid van diens vijfenzeventigste verjaardag opent. Daar de redactie van een dergelijke bundel slechts minimale invloed kan uitoefenen op de samenstelling van de vriendenkring van de gefêteerde, is ook haar sturend vermogen ten aanzien van de aard van de bijdragen gering. Een in algemene termen gestelde kenschets van de inhoud van deze bundel is dan ook niet mogelijk.